

The volume is indisputably a comprehensive presentation of the linguistic approaches to humour. Dense, presenting different theoretical linguistic and semiotic frameworks, and agreeable, it is an indispensable reading for both linguists and non-linguists interested in the complexity of humour phenomena.

REFERENCES

- Attardo, S., 1994, *Linguistic Theories of Humor*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter.
 Attardo, S., 2001, *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter.
 Attardo, S. (ed.), 2014, *The Encyclopedia of Humor Studies*, Los Angeles/London etc., Sage.
 Attardo, S. (ed.), 2017, *The Routledge Handbook of Language and Humor*, New York/Abingdon, Routledge.
 Attardo, S., V. Raskin, 1991, "Script Theory revis(it)ed: Joke similarity and joke representation model", in *Humor – International Journal of Humor Research* 4 (3-4), pp. 293-347.

MIHAELA-VIORICA CONSTANTINESCU
 University of Bucharest, Faculty of Letters
 mihaelaviorica.constantinescu@litere.unibuc.ro

LIVIU GROZA, *De pe vremea lui Pazvante. Imagini ale vieții din trecut în expresii românești*, București, Editura Vremea, 2022, 108 p.¹

Lucrarea *De pe vremea lui Pazvante. Imagini ale vieții din trecut în expresii românești* face parte din categoria studiilor dedicate de către Liviu Groza frazeologiei limbii române. Un domeniu

¹ Recenzia de față reprezintă un modest omagiu adus domnului profesor Liviu Groza, care a plecat mult prea devreme dintre noi. L-am cunoscut „la catedră”, când i-am fost studentă la cursurile *Didactica limbii și literaturii române* și *Frazeologie românească*, dar și ulterior, când am devenit membru al Departamentului de lingvistică. În ciuda acestui fapt, ca simplu asistent, nu mă consider îndeajuns de demnă să pot afirma că am fost colegă de departament cu domnul profesor. Am avut onoarea și privilegiul să lucrez sub îndrumarea dumnealui în ultimii ani de activitate înainte de a se pensiona, fiindu-i asistent la disciplinele *Lexicologie și semantică* și *Didactica limbii și literaturii române*. Prin sfaturile prompte și oneste, spuse întotdeauna cu blândețea caracteristică, domnul profesor Groza mi-a devenit mentor și a avut o contribuție esențială în parcursul meu academic și nu numai. Îi mulțumesc pentru tot sprijinul pe care mi l-a acordat atât ca profesor, cât și ca om.

lingvistic bine delimitat și de actualitate, frazeologia reprezintă o temă pe cât de interesantă, pe atât de dragă profesorului Groza, care a abordat-o nu numai în numeroase contribuții științifice publicate în țară și în străinătate, ci și în timpul prelegerilor de la cursul *Frazeologie românească*, ținut pentru aproape douăzeci de ani la masteratul de limba română de la Facultatea de Litere (Universitatea din București).

Înscriindu-se pe linia unor lucrări de referință ca *Probleme de frazeologie. Studii. Articole. Note* (2011), *Creativitate și expresivitate în frazeologia limbii române* (2017) sau *Influența franceză asupra frazeologiei românești. Studiu și dicționar* (2021), *De pe vremea lui Pazvante. Imagini ale vieții din trecut în expresii românești* tratează problematica unităților frazeologice sau a frazeologismelor, după cum sunt denumite, în sens larg, expresiile și locuțiunile. În cuprinsul lucrării, unitățile frazeologice sunt văzute ca niște modalități lingvistice folosite pentru a transmite din generație în generație „imagini-copii ale vieții din trecut” (p. 7; vezi și textul de pe coperta 4). Din acest punct de vedere, lucrarea este, întrucâtva, „o schiță a unei eventuale enciclopedii a expresiilor românești” (p. 8).

Față de contribuțiile precedente, caracterizate de un grad de științificitate ridicat și destinate îndeosebi unor specialiști în lingvistică, lucrarea de față se adresează publicului larg, incluzând elevi, studenți, profesori și pe toți cei interesați de cunoașterea frazeologiei limbii române (pp. 7-8). La acest fapt contribuie accesibilizarea conținuturilor, manifestată, pe de o parte, prin faptul că expresiile vizate sunt analizate într-un ritm alert, însoțite de comentarii savuroase, într-un stil jovial, prietenos, apropiat de cititor. Pe de altă parte, accesibilizarea informațiilor se concretizează prin eliminarea unei prezentări teoretice a frazeologiei, dar și prin reducerea aparatului critic la titlurile enumerate în bibliografie (pp. 104-106). Rigurozitatea științifică din celelalte studii ale lui Liviu Groza se întrevede însă în lista de abrevieri care precedă conținutul propriu-zis al lucrării (p. 5), o listă utilă pentru indicarea etimonului avut de o anumită unitate.

În prefața intitulată, sugestiv, „O moștenire culturală în cuvinte”, Liviu Groza aduce în discuție rolul semnificativ al istoriei și, deopotrivă, al culturii în apariția unor „ziceri” (expresii, locuțiuni, zicale, proverbe etc.) în fondul frazeologic al românei de altădată (pp. 7-8). Aceste „ziceri” sunt analizate în cele unsprezece capitole ale lucrării, grupate în funcție de aspecte semnificative, care definesc o societate din perspectivă cultural-istorică. Din punct de vedere tematic, se remarcă o diversitate de subiecte, precum apărarea în fața năvălitorilor străini, salutul și urările, imaginea străinilor în mentalul colectiv, personalități istorice, înțelegerea Bibliei, folosirea anumitor unități de măsură și monede pe teritoriu românesc, vestimentația, delicatesele cu care erau serviți musafirii, inovațiile tehnice și scrisul.

Demn de remarcat este că fiecare capitol are un titlu (constând, adesea, într-o expresie sau un proverb) și un subtitlu cu rolul de a explica în mod concis tema cultural-istorică avută în vedere. De exemplu, capitolul I, despre reflectarea modului în care românii au ținut piept invaziilor străine, se intitulează „Țara pierde de tătari, iar el bea cu lăutari. Cum s-au apărat românii de vrăjmași”, pentru ca vechile unități de măsură și monede din provinciile românești să fie subiectul capitolului al VI-lea („Mai mare daraua decât ocaua. Unități de măsură și monede din trecut”). Numele unei personalități istorice marcante ca Pazvante Chiorul nu se regăsește numai în titlul lucrării, ci și în cel al capitolului al IV-lea („De pe vremea lui Pazvante Chiorul. Personaje celebre din trecut”).

De asemenea, în câteva rânduri, capitolele încep cu referiri sau chiar pasaje reproduse din alte scrieri. Este cazul capitolului al II-lea („*Neamțul crede în băutura și unгурul în înjurătură*”). Cum i-au văzut românii pe străini”), care reia legenda tocmirii neamurilor din romanul *Baltagul*, de Mihail Sadoveanu, sau al capitolului al VII-lea („*Nu haina îl face pe om. Îmbrăcămintea și încălțăminte de odinioară*”), în care sunt citate versuri din primele două strofe ale poeziei „*Peneș Curcanul*”, de Vasile Alecsandri. Folosirea acestor fragmente se poate justifica prin încercarea lui Liviu Groza de a capta atenția cititorilor săi (la modul general, nespecialiști) și de a ancora într-un anumit context istoric și/sau cultural unitățile frazeologice analizate.

Primul capitol („*Țara piere de tătari, iar el bea cu lăutari*”). Cum s-au apărat românii de vrăjmași”, pp. 9-20) pornește de la evenimente istorice cunoscute. Invaziile străine ale popoarelor cu care se învecinau Țările Române în Evul Mediu au dus la apariția unor expresii cu diferite etnonime (ex. *a fugi de parcă dau turcii și tătarii*). O atenție deosebită este acordată terminologiei militare medievale, bazate pe utilizarea unor cuvinte turcești (*a veni buluc, cu duiumul*), nefiind omisă nici analiza denumirilor de arme sau dispozitive militare (regăsite în expresiile *a dala face ceva palancă la pământ sau a sta pavăză*).

În al doilea capitol („*Bună ziua ți-am dat, belea mi-am căpătat*”). Salutul și urările la români”, pp. 21-26), autorul oferă explicații despre categoria *pragmatemelor* (a *locuțiunilor pragmatice*), fiind enumerate tipurile identificate în frazeologia românească: formulele de salut (*hai noroc!, omagiile mele*), non-saluturile (*adio și n-am cuvinte!*), expresiile-salut (*a trecut un car, o căruță, un amar de ani de când nu te-am mai văzut!*), urările (*drum bun!*), non-urările (*călătorie sprâncenată!*). Capitolul se încheie cu sugestia că, pentru o descriere adecvată a pragmatemelor din română, este necesară realizarea unui dicționar care să le inventarieze.

Al treilea capitol („*Neamțul crede în băutura și unгурul în înjurătură*”). Cum i-au văzut românii pe străini”, pp. 27-35) este dedicat cu precădere frazeologismelor în care apar numai anumite etnii, în general, cele conlocuitoare: *evreul sau jidovul (jidan botezat)*, *turcul (a fi gelos ca un turc)*, *neamțul (a spune drept ca neamțul)*, *greul (cal verde și grec cuminte nu s-a văzut, sic!)* și *țiganul (a se îndesa ca țiganul la praznic)*. Un grup etnic aparte este reprezentat de către *ruși*, al căror comportament este considerat impertinent, după cum o dovedește expresia *dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe divan*. Concluzia care se desprinde din acest capitol este că, la modul general, străinii s-au bucurat de o oarecare îngăduință din partea românilor, lucru evidențiat și prin expresiile păstrate în limbă.

În ce privește al patrulea capitol („*De pe vremea lui Pazuante Chiorul*”). Personaje celebre din trecut”, pp. 36-39), se remarcă apariția mai mult decât în oricare alt capitol a trimiterilor la istoria românilor. Sunt explicate astfel unități ca *de pe vremea lui Pazuante Chiorul, a fi din timpul lui Papură-vodă și țara lui Papură-vodă*, referitoare la pașa Pazvanoglu, Ștefăniță-Vodă și, respectiv, haiducul Neagu Papură.

În capitolul al cincilea („*Până la Dumnezeu te mănâncă sfinții*”). Cum au preceput românii Biblia”, pp. 40-52), atenția se mută asupra evenimentelor relatate mai cu seamă în Sfânta Scriptură, dar și în literatura populară apocrifă sau parabolică. În funcție de sursă și de modul de formare, Liviu Groza distinge trei tipuri de expresii raportate la înțelegerea textelor religioase: 1) *expresii biblice propriu-zise* (ex. *a fi alfa și omega, cine are urechi de auzit să audă*), 2) *expresii parabolice* (ex. *bătaia e ruptă din rai*) și 3) *expresii bisericești*, privitoare la practici și dogme ale cultului creștin-ortodox (ex. *a-și mărturisii păcatele, a bate toaca*).

În capitolul al șaselea („*Mai mare daraua decât ocaua*. Unități de măsură și monede din trecut”, pp. 53-69), autorul atrage atenția asupra unor curiozități frazeologice, cum sunt expresiile bazate pe denumirea unor unități de măsură. Caracterul surprinzător constă în faptul că, deși erau folosite în toate provinciile românești, unitățile desemnau cantități diferite. Este cazul *ocalei* (din expresia (*e*) *mai mare daraua decât ocaua*), care în Muntenia echivala cu 1 kg 271 g, iar în Moldova, cu 1 kg 291 g. Cu privire la monede, Liviu Groza precizează că sursa multor frazeologisme este *banul*, în raport cu importanța în societate (*banul e rotund și învârte lumea*), trăsături omenești (*a strânge bani albi pentru zile negre, a tremura după bani, a toca banii*) și exprimarea unor superstiții (*a trage banul prin barbă*).

În cuprinsul capitolului al șaptelea, intitulat „*Nu haina îl face pe om*. Îmbrăcămintea și încălțăminte de odinioară” (pp. 70-79), autorul amintește că, în trecut, vestimentația indica apartenența unei persoane la o clasă socială. Prin urmare, sunt luate în considerare vestimentația oamenilor simpli și cea a boierilor ori a altor figuri de seamă din societate (domnitor, fețe bisericești). Se remarcă, pe de o parte, cuvintele *căciulă, cușmă, suman, opinci, izmene*, aflate la baza unor expresii care vizează diverse aspecte: originea socială (*a se trage din opincă*), starea materială (*a avea casa sub cușmă, a fi cu izmenele pe băț*), comportamente (*a se ști cu musca pe căciulă*) sau atitudini (*cămașa e mai aproape ca sumanul*). Pe de altă parte, vestimentația boierilor (mai ales a celor din perioada fanariotă) ocupă un spațiu considerabil în analiză, un exemplu semnificativ fiind comentarea substantivului *caftan*, care a fost apropiat de verbul *a cafti* și a dus la apariția expresiei familiare *a lua un caftan*.

Ideea centrală a capitolului al optulea („*Rahat cu apă rece*. Delicatese din trecut”, pp. 80-82) este că dominația otomană a influențat consumarea anumitor preparate culinare (dincolo de arhicunoscutele *ciorbă, pilaf și sarmă*) și, implicit, frazeologia românească. Relevante devin seria sinonimică *rahat cu apă, rahat cu prune și rahat cu perje*, dar și expresiile *a întinde peltea* și *ieftin ca braga*.

Capitolul al nouălea („*Crăciunul al sătului și Paștele al fudului*. Sărbători, petreceri, chefuri, ospețe și distracții”, pp. 83-91) aduce în discuție obiceiuri legate de cele două sărbători creștine. În afară de *nu se îngrășă porcul la Ignat* sau *din an în Paști*, Liviu Groza se oprește la zicalele *Crăciunul sătului și Paștele fudului*, pe care le explică prin abundența mâncărurilor de Crăciun și, respectiv, mândria celor care poartă haine noi de Paște. Sărbătorile creștine nu sunt însă singurele avute în vedere, ci și cele musulmane, care au căpătat o anumită importanță în limbă (*a face un bairam, a-l tăia la ramazan*).

Cea mai mare parte a capitolului al zecelea („*A o-întoarce la șurub*. Cum au ținut românii pasul cu progresul tehnic”, pp. 92-98) este rezervată comentării expresiilor care au în componența lor cuvântul *șurub*, conotate fie pozitiv (*a merge ca pe șurub*), fie negativ (*a strânge șurubul*). Ținând cont că progresul tehnic a adus cu sine și modernizarea orașelor, autorul alocă spații largi comentării expresiilor în care se regăsesc cuvintele *lampă* (*a-i fila o lampă*) și *placă* (*a schimba placa*). Nici dezvoltarea transporturilor și a rețelei de căi ferate nu este trecută cu vederea (*a schimba macazul, a face ca trenul în gară, a o întoarce ca la Ploiești*).

În ultimul capitol al lucrării, intitulat „*Din scoarță în scoarță*. Cărțile și scrisorile de odinioară” (pp. 99-103), Liviu Groza atrage atenția asupra unor expresii mai vechi și mai noi, bazate pe cuvântul *carte* (*a citi o carte din scoarță în scoarță, a vorbi ca din carte, tobă de carte*). Totodată, autorul comentează frazeologisme alcătuite cu termeni asociați cuvântului

carte (a se lipi ca marca de scrisoare, a o aduce din condei), elemente din limbajul tipografilor (a vedea lumina tiparului) sau literele alfabetului chirilic (a nu ști buche).

Lucrarea *De pe vremea lui Pazvante. Imagini ale vieții din trecut în expresii românești* poate deveni un titlu de referință în bibliografia oricărui studiu dedicat frazeologiei românești. Destinată unui public larg și redactată într-un mod captivant, lucrarea lui Liviu Groza nu trebuie să lipsească, totuși, din biblioteca niciunui filolog, indiferent de specializarea acestuia din urmă. Tematica variată, multitudinea de expresii, atenția și minuțiozitatea cu care au fost comentate, dar și frecvențele relaționări cu fapte istorice și/sau culturale (literare, religioase, sociale etc.) fac din *De pe vremea lui Pazvante. Imagini ale vieții din trecut în expresii românești* mult mai mult decât o schiță a unei eventuale enciclopedii a expresiilor românești, așa cum și-a caracterizat-o, cu modestie, Liviu Groza.

ANDREEA-VICTORIA GRIGORE

Universitatea din București, Facultatea de Litere
victoria.grigore@unibuc.ro

RÉMI BRAGUE, *Modern cu moderație. Timpurile moderne sau inventarea unei înșelăciuni*, traducere din limba franceză de Cornelia Dumitru, București, Editura Spandugino, 2022, 357 p.

Care este atitudinea justă pe care o putem avea față de trecut și în ce fel poate fi el reconstituit printr-un discurs care, fidel adevărului, nu ar trebui să derive nici dintr-o sensibilitate exclusiv umanistă, dar nici din pretinsa acuratețe a metodelor științifice ori tehnice ce riscă, deși parțial valide, să amputeze realitatea vie a fenomenelor în ordinea lor firească? Întrebarea în jurul căreia se articulează analiza lui Rémi Brague din *Modern cu moderație. Timpurile moderne sau inventarea unei înșelăciuni* vizează, în primul rând, înțelegerea unei percepții legate de timpurile care ne precedă, din acumularea cărora se cristalizează un orizont de tradiții, de inerții în gândire, de gesturi și de feluri de a califica existența, prezentă ori apusă, cu care suntem în rezonanță, frecvent în mod inconștient. Cele mai multe repere pe care le avem sunt, de fapt, rezultate din evaluări străine de noi, modelate în momentele unei istorii la care nu avem acces, pe care nu o putem, deci, chestiona altfel decât mediat, dar care stimulează nemediat un tip de atitudine prin care ne definim ca indivizi aparținând unei epoci.

Rémi Brague, filozof și istoric al ideilor francez, specialist în filozofia antică și medievală, profesor emerit al Universității Paris I Panthéon Sorbonne, ale cărui studii se concentrează asupra relațiilor dintre cultura prerenașcentistă și receptarea contemporană – *Aristotele și problema lumii. Eseu asupra contextului cosmologic și antropologic al ontologiei* (Paris, Presses Universitaires de France, 1988), *Europa, calea română* (Paris, Criterion, 1992), *Le Loi de Dieu. Histoire philosophique d'une alliance* (Paris, Gallimard, 2005), *Le Règne de l'homme*.